

Saint-Simonisme in Nederland 1830-1840

G. Fr. J. van den Bergh en G. W. van der Voo

W. HEYTING

Sedert ongeveer 1825 maakten in de ons omringende landen de denkbeelden van de utopische socialistenvel opgang. Saint-Simon en zijn leerlingen, Fourier, Owen en de Franse geestelijke De Lamennais predikten ieder op hun manier een nieuwe maatschappij, waarin het verschil tussen arm en rijk geen rol meer zou spelen en de arbeid iedereen gelijkelijk ten goede zou komen. Hun optreden vormt een interessant hoofdstuk uit de voorgeschiedenis van het in de tweede helft van de negentiende eeuw opkomende socialisme.

De invloed die de Saint-Simonisten buiten Frankrijk wisten uit te oefenen was in zoverre beperkt, dat het nergens tot een georganiseerde beweging is gekomen. Wel verscheen er in 1831 in België een Saint-Simonistisch blad, doch dit heeft niet veel langer dan een halfjaar bestaan¹. Daarnaast mag de invloed van het Saint-Simonisme in Duitsland niet onvermeld blijven. Heinrich Heine en Ludwig Börne koesterden jarenlang grote sympathie voor deze beweging². In Engeland, waar Robert Owen soortgelijke socialistische denkbeelden propageerde, hebben Saint-Simonistische missies eveneens hun sporen nagelaten³.

Tot dusverre is er nog maar weinig bekend over de ontvangst van het Saint-Simonisme in Nederland. Van een drietal van 1833 tot 1835 te Den Haag verschenen Saint-Simonistische propagandageschriften is al wel melding gemaakt door P. J. Meertens, maar de namen van de auteurs bleven vooralsnog onbekend⁴. Nu echter door toedoen van O. Noordenbos een van beide schrijvers is opge-

1. S. CHARLÉTY, *Histoire du Saint-Simonisme (1825-1864)* (Paris, 1965, Bibliothèque Méditations, xxxi) 81-83.

2. Zie: E. M. BUTLER, *The Saint-Simonian Religion in Germany. A Study of the Young German Movement* (New York, 1968).

3. R. K. P. PANKHURST, *The Saint Simonians Mill and Carlyle. A Preface to Modern Thought* (London, 1957).

4. P. J. MEERTENS, 'Saint-Simonisme in Nederland', *Ned. Arch. v. Kerkgesch.*, N.S. XVIII (1925) 223-228. Slechts over de invloed van het Saint-Simonisme op de ontwikkeling van het bankwezen handelen: H. M. HIRSCHFELD, 'Le Saint-Simonisme dans les Pays-Bas. Le crédit mobilier néerlandais', *Revue d'économie politique* XXXVII (1923) 364-374; idem, 'Enige beschouwingen over de betekenis van het Saint-Simonisme', Overdr. *Maandschrift Economie*, XV, viii (mei 1951).

spoord⁵, en door een vondst van enkele brieven in bezit van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde ook de andere auteur mij bekend is geworden, is het mogelijk gebleken enige informatie bijeen te brengen omtrent de achtergronden van het Nederlandse Saint-Simonisme.

In de dertiger jaren van de negentiende eeuw was het geestelijk klimaat in Nederland bepaald niet gunstig voor een krachtige ontwikkeling van een stroming als het Saint-Simonisme. De regering hield de activiteiten van de verdeeld optredende oppositie scherp in het oog, terwijl het merendeel van de gezeten burgerij een grote afkeer had van alle revolutionaire stromingen. De arbeidersklasse gold toen nog nauwelijks als een groepering waarmee men in politiek opzicht rekening diende te houden. Het valt licht te begrijpen dat in deze atmosfeer De Lamennais' *Paroles d'un Croyant* (1834), waarin op een bijbelse en profetische toon het volk bevrijding van alle onrechtvaardigheden werd toegezegd, zeer onwelwillend is ontvangen. Verontwaardigd constateerde men dat de afvallige priester zich geschaard had aan de zijde van hen die de rust in Europa bedreigden⁶.

Met betrekking tot het Saint-Simonisme krijgt men een overeenkomstig beeld te zien. Meertens merkte al op dat de Nederlandse tijdschriften van rond 1830-1835 vele berichten over de geruchtmakende Franse leer bevatten, vaak geschreven in een onwelwillende toon, en onkritisch of zelfs tendentius van aard⁷. Naast de door Meertens als voorbeeld gegeven berichten in de *Boekzaal der geleerde wereld* en de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, beide van 1831, kunnen gemakkelijk vele soortgelijke artikelen genoemd worden⁸. Ook hier voelde men zich sedert het revolutiejaar 1830 niet meer volkomen veilig. Positieve geluiden over de Franse Saint-Simonisten vallen slechts te beluisteren in de kringen van de Zwijndrechtse Nieuwlichters, eenvoudige mensen die, met het ideaal van de eerste christengemeente voor ogen, de gemeenschap der goederen predikten⁹. De Nederlandse Saint-Simonisten waren echter, zoals hieronder zal blijken, bepaald niet gediend van bijval uit deze hoek.

5. O. NOORDENBOS, 'Saint-Simonisme in Nederland', *Ned. Arch. v. Kerkgesch.*, N.S. XXIII (1930) 281-283.

6. J. C. VERSLUYS, 'Sur l'accueil fait en Hollande aux Paroles d'un Croyant', *Neophilologus*, XIX (1934) 181-185. In Frankrijk werden de *Paroles* gretig gelezen door de in maatschappelijk opzicht vastgelopen handwerksgezellen: TH. VAN TIJN, *La Mennais, zijn 'paroles d'un croyant' en hun publiek* (Amsterdam, 1970) 15-16.

7. P. J. MEERTENS, *op.cit.*, 224.

8. Onder andere: *Alg. Konst- en Letterbode* (1831) i, 4-6; *Nieuw Christelijk Maandschrift* (1831) 233-244; *Godgel. Bijdr.* (1832) i, 298-316; *Vaderl. Letteroef.* (1832) ii, 172-182, 221-229, 264-268; (1833) ii, 86-89; *De Waakzame* (13 sept. 1834). Van belang uit latere jaren: *Surin. Almanak* (1839) 145-189; A. E. VAN NOOTHOORN, *Nederland en de Nederlanders, in vlugtige trekken geschetst* (Doesborch, 1839) 66-83. De verwijzing naar veel van deze publikaties heb ik te danken aan dr. P. J. Meertens te Amsterdam, die mij zijn aantekeningen welwillend ter inzage heeft gegeven.

9. G. P. MARANG, *De Zwijndrechtsche Nieuwlichters* (Dordrecht, 1909) 14, 206-208.

Naast de in Den Haag verschenen boekjes zagen hier in die tijd tenminste nog drie publikaties in boekvorm over het Saint-Simonisme het licht¹⁰. Deze zijn echter alle uit het Duits vertaald en staan geheel los van genoemde propagandageschriften. Al in 1832 verscheen er te Tiel bij C. Campagne onder de titel *Het Simonismus en het Christendom* een vertaling van een verhandeling van de Duitse geleerde K. G. Bretschneider¹¹. In 1834 volgde te Groningen bij J. Oomkens het werkje *Het St. Simonisme en Christendom in verband gebracht met de tegenwoordige kerkelijke bewegingen vooral bij de Hervormden in Nederland*¹². Het eerste gedeelte hiervan is een vertaling van een artikel van de Breslauer hoogleraar D. Schultz; het tweede gedeelte bevat een aantal los van het onderwerp staande aforismen van de vertaler, de Friese predikant en schrijver Rinse Posthumus. Zowel Bretschneider als Schultz trachtte de Saint-Simonistische denkbeelden te weerleggen.

In 1839 verscheen er bij J. H. Bolt te Groningen (bekend als uitgever van het geruchtmakende blad *De Tolk der Vrijheid* van Eillert Meeter) een merkwaardig boek onder de titel *Het einde der oude en het opkomen eener nieuwe wereld. Strooptogten door het gebied der rationalisten. Door den Abbé Terson*. Anders dan de titel doet vermoeden is het boek geheel aan het Saint-Simonisme gewijd. De schrijver, de Franse priester Jean Terson, behoorde tot de selecte groep Saint-Simonisten welke zich in 1832 op het buitenhuis Ménilmontant bij Parijs vestigde. Het boek is uit het Duits vertaald omdat het - zo verklaart de onbekende vertaler - in Frankrijk in de vorm van een tijdschrift in afleveringen is verschenen, en de Duitse vertaler er pas de vorm van een boek aan heeft gegeven¹³. De toon is duidelijk pro-Saint-Simonistisch, maar er zijn geen tekenen die op enige relatie met de hierna te behandelen propagandistische boekjes wijzen. Het geheel is doorspekt met allerlei uitspraken van vooral Duitse filosofen. Vandaar waarschijnlijk de wat misleidende titel.

10. Geen van deze Nederlandse Saint-Simonistische geschriften wordt vermeld in: J. WALCH, *Bibliographie du Saint-Simonisme, avec trois textes inédits* (Paris, 1967, Bibliothèque d'hist. de la philos.). Deze bibliografie, die overigens geen volledigheid nastreeft, bevat voorzover het de niet-Franse titels betreft vele onnauwkeurigheden.

11. K. G. BRETSCHNEIDER, *Der Simonismus und das Christenthum. Oder: beurtheilende Darstellung der Simonistischen Religion, ihres Verhältnisses zur christlichen Kirche, und der Lage des Christenthums in unserer Zeit* (Leipzig, 1832).

12. Meer bijzonderheden over dit boekje bij P. J. MEERTENS, *op. cit.*, 224-225.

13. P. iii en 287 noot. De Franse uitgave, *Fin et renouvellement, ou dialogue sur la politique, la religion et la morale*, verscheen in 1837 in Parijs (J. WALCH, *Bibliographie du Saint-Simonisme*, no. 715); de Duitse vertaling verscheen het jaar daarop te Weimar onder de titel *Das Ende der alten und das Aufleben einer neuen Welt. Streifzüge durch rationalistische Gebiete* (H. FROMM, *Bibliographie deutscher Uebersetzungen aus dem Französischen 1700-1948*, 6 dln., VI, Baden-Baden, 1953, 105).

DE PROPAGANDAGESCHRIFTEN

Sedert 1833 trachtten twee figuren, over wie hieronder meer bijzonderheden zullen volgen, op een stelselmatige wijze Nederland voor het Saint-Simonisme te winnen. Het lag in hun bedoeling de voornaamste geschriften van de Franse Saint-Simonisten in vertaling uit te geven, nadat eerst een oriënterende brochure de aandacht gewekt zou hebben. De boekjes werden niet normaal in de handel gebracht, doch gratis in veelvoud toegezonden aan belangstellenden en geestverwanten, met het verzoek voor verdere verspreiding zorg te dragen. Men richtte zich uitdrukkelijk slechts tot vooraanstaande personen en intellectuelen, opdat de Saint-Simonistische ideeën niet misbruikt zouden worden door minder verstandige lieden, en om niet de verdenking van onrust te willen stoken op zich te laden. De auteurs gaven er de voorkeur aan zich in de anonimiteit te verschuilen.

Waarschijnlijk als gevolg van financiële moeilijkheden verschenen er slechts een drietal boekjes, namelijk: *Iets over de Saint-Simonianen en hunne leer* (1833), *Woord van den Vader, aan het hof van Assises te Parijs. 8 April 1833* (1834) en tenslotte *Nieuw Christendom door Saint-Simon* (1835). De boekjes zijn door Meertens al vrij uitvoerig besproken, zodat hier met enkele aantekeningen kan worden volstaan.

De schrijvers van het *Iets over de Saint-Simonianen* stelden zich ten doel 'om hier in het kortst mogelijke bestek de grondbeginselen van het Saint-Simonismus voor te stellen, alsmede de middelen waardoor deszelfs belijders voorgeven de grondvesting van hetzelfde te billijken' (p. 5). Aan de orde komen dan de 'Universele Associatie', de bevrijding van de vrouw uit haar maatschappelijk isolement, de arbeid en het erfrecht, de processen tegen de Saint-Simonisten in Frankrijk, enz. Een achterin afgedrukte lijst geeft twaalf titels van Saint-Simonistische geschriften, die men in vertaling wilde uitgeven. Men heeft echter volgens een bericht op de keerzijde van de titelpagina dit plan 'voorloopig moeten staken'. Toch volgden er nog twee uitgaven van de geplande reeks.

Na verloop van driekwart jaar¹⁴ verscheen het *Woord van den Vader*. Behalve een vertaling van een vanwege de plechtstatige, haast gezwollen poëtische stijl vermaar de verdedigingsrede van 'Père' Enfantin, bevat het boekje allerlei min of meer samenhangende fragmenten. In een op de keerzijde van de titelpagina afgedrukte mededeling geven de vertalers te kennen dat zij geen enkele relatie onderhouden met de sekte van de Zwijndrechtse Nieuwlichters, die van hun kant blijkens enkele van 1834 daterende uitspraken wel sympathie konden opbrengen voor het Franse Saint-Simonisme en het sociale katholicisme van De Lamennais¹⁵.

14. De titelpagina's geven als datum van verschijning resp. 18 juni 1833, 30 maart 1834 en 6 juni 1835.

15. Over De Lamennais' *Paroles* schreef de Nieuwlichter Dirk Valk: 'Naar ons inzien is de

De derde en laatste uitgave bevat een vertaling van Saint-Simons *Nouveau Christianisme* (1825). De vertalers spreken in hun voorrede de verwachting uit, dat het Saint-Simonisme, daartoe geholpen door de toename van het verkeer tussen de volkeren en de algemene verbreiding van de drukkunst, spoedig de plaats van het Christendom zal innemen.

De boekjes zijn uitgegeven te 's Gravenhage, bij M. de Lyon, Boek- en Plaatdrukker'. Deze De Lyon genoot al enige bekendheid als uitgever van een radicaal oppositieblad: bij hem verscheen van 5 oktober 1828 tot 26 januari 1831 het door Groen van Prinsterer als 'allerschandelijkst' betitelde¹⁶ blad *De Bijenkorf*, dat vooral geïnspireerd werd door het in het zuiden heersende onbehagen, blijkens onder andere de grote aandacht die besteed werd aan het streven van de Belgische revolutionair Louis de Potter en diens medestanders. In de roerige septembertagen van 1830 hebben zelfs enige bij het voorlopige bewind van het afgescheiden België betrokken personen bij De Lyon gelogeed¹⁷. Een in die dagen tegen *De Bijenkorf* ingesteld gerechtelijk onderzoek werd echter al spoedig opgegeven¹⁸.

DE AUTEURS

Alleen het *Iets over de Saint-Simonianen* bevat een aanwijzing aangaande het auteurschap; de tekst is daar als volgt ondertekend: '... 28 December 1832. J... en G... ' (p. 29). De naam van een van beide auteurs kon vrij spoedig achterhaald worden op grond van een aantekening in het exemplaar van het *Iets* uit de bibliotheek van H. P. G. Quack (nu op de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek)¹⁹. Op de titelpagina tekende Quack aan: 'van den heer Vreede ontvangen. Mei 77. Deze had het van den Schrijver, den heer Guillaume van den Bergh'. Bovendien staan onderaan de marge van p. 29 de notities: '(19 keeren)²⁰, 'Guillaume van den Bergh' en 'Vader referendaris Binn. Z.' G. W. Vreede, de vroegere bezitter van het boekje, voegde aan deze gegevens nog enkele belangwekkende bijzonderheden toe in zijn autobiografische *Levensschets*. Van mei 1831

Abt de man, met de zijnen, die onze muren zal bouwen. Een allerheerlijkst getuigenis!' (G. P. MARANG, *op. cit.*, 208).

16. C. GERRETSON en A. GOSLINGA, *G. Groen van Prinsterer. Schriftelijke nalatenschap*, 5 dln, II : C. GERRETSON, *Briefwisseling 1808-1833* (R.G.P., Grote Serie 58, 's Gravenhage, 1925) 251; vgl. 175, 256, 269, 273, 274, 288.

17. C. BUFFIN, *Mémoires et documents inédits sur la révolution Belge et la campagne de dix-jours (1830-1831)* 2 dln, I (Bruxelles, 1912) 314.

18. W. P. SAUTIJN KLUIT, 'Dagblad-vervolgingen in België, 1815-1830', *Bijdr. v. Vad. Gesch. en Oudh. kunde*, 3de Reeks, IV (1892) 80-81.

19. NOORDENBOS, *op. cit.*, 282.

20. Dit getal slaat waarschijnlijk op het aantal in één zending naar Vreede verstuurd exemplaren van het *Iets*.

tot augustus 1832 verbleef Vreede als jong advocaat in Den Haag; in de in 1883 uitgegeven *Levensschets* staat temidden van allerlei herinneringen uit die tijd opgetekend:

'Hoe ik met den Referendaris bij Binnenlandsche Zaken Van den Bergh (R.-K.) in aanraking kwam, heugt mij niet meer; ik werd er eens ten disch genoodigd; er was eene bevallige dochter, en de oudste Zoon Guillaume was iemand van een zeldzaam innemend uiterlijk, met wien het echter slecht is gelooopen. Hij zond mij eens een stukje (uit Parijs, zoo ik wèl heb) in het Hollandsch Over de Leer der St. Simonisten. De moeder was uit Leuven en moet de Zuster van den Advocaat P. F. van Meenen geweest zijn, een der hoofdbewerkers van de Revolutie, van wien ik mij als Student steeds zorgvuldig op verren afstand had gehouden'²¹.

Nog een opmerking over de Nederlandse Saint-Simonisten is te vinden in een brief die Vreede op 9 februari 1834 aan prof. Tydeman te Leiden (die ook door de Saint-Simonisten was benaderd) schreef:

'Gij vraagt mij naar de St. Simonisten. - Ook mij hebben zij met een boekje vereerd, en tot dus verre is mijn antwoord op hun verzoek, om mijne gedachten daarover te zeggen, in de pen gebleven. - Ik weet niet, of ik U gezegd heb, dat ik te 's Hage een' kleinen cursus over Algem. Geschiedenis heb gehouden; met leedwezen hoor ik, dat een mijner toehoorders, een Roomsche, onder de St. Sim. behoort. Gij noemt hen *Rotterdamsche* Simonisten. Ik dacht, dat zij vooral te 's Hage waren, - ofschoon hun getal zeker zeer gering is'²².

Naar alle waarschijnlijkheid zijn er niet meer dan twee Nederlandse Saint-Simonisten geweest. Hieronder zal een overzicht volgen van hetgeen over hun leven bekend is, te beginnen met Guillaume van den Bergh, wiens naam hierboven al genoemd is.

Guillaume's moeder heette, in tegenstelling tot wat Vreede mededeelt, Gerardina Maria Jeanne van Uye²³. Uit haar huwelijk met Willem Joseph van den Bergh, inderdaad referendaris bij het departement van Binnenlandse Zaken, werd op

21. A. C. VREEDE, ed., *G. W. Vreede. Levensschets, naar zijn eigen handschrift uitgegeven* (Leiden, 1883) 188-189. Vreede deelt ook nog mee, dat Van den Bergh 'in de hoogere cirkels toegang had' (p. 204). Over Vreede, als hoogleraar te Utrecht leermeester van de socialistische geschiedschrijver H. P. G. Quack: *Nieuw Nederlandsen Biografisch Woordenboek*, V (Leiden, 1921) kol. 1074-1077.

22. Algemeen Rijks Archief, Verz. Vreede, 30, 44-46.

23. Deze biografische gegevens in: P. J. MEERTENS, 'Saint-Simonisme in Nederland', *Med. blad Soc. Hist. Studiekring* xxxiii (1967) 24-29.

21 augustus 1812 te Rotterdam als oudste zoon Guillaume Francois Joseph geboren. Over zijn korte leven kan maar weinig meegedeeld worden. In 1840 trad Guillaume - toen zonder beroep - te Amsterdam in het huwelijk met Anna Maria Jansen. Nog binnen het jaar zou zij weduwe zijn, want op 11 juli 1841 maakte Guillaume van den Bergh door zelfmoord een eind aan zijn leven.

Het was Van den Bergh die het eerst warm liep voor de Saint-Simonistische ideeën, zo blijkt uit mededelingen van de tweede Nederlandse Saint-Simonist, maar het is onbekend welk aandeel hij heeft gehad aan de uitgave van de propagandageschriften. Nadat in 1835 de uitgave hiervan was gestaakt, schijnt Van den Bergh verder in de journalistiek werkzaam te zijn geweest. Er wordt gemeld dat hij verbonden is geweest aan de redactie van *De Avondbode*, een regeringsgetrouw blad dat van oktober 1837 tot maart 1841 te Amsterdam verscheen onder leiding van C. G. Withuys. Volgens dezelfde bron werd hij nog vóór de opheffing van dit dagblad uit zijn betrekking ontslagen²⁴. Korte tijd later besloot Van den Bergh een eigen dagblad uit te gaan geven. Er is echter niet meer verschenen dan een prospectus van 19 mei en een proefnummer van 2 juni 1841 onder de naam *De Nederlander. Staat- en Letterkundig Nieuwsblad*²⁵. Het zag er niet naar uit dat dit blad een opvolger zou worden van het voormalige regeringsorgaan *De Avondbode*. De politieke beginselverklaring, zoals afgedrukt in het prospectus, was nog in voorzichtige termen gesteld. De schrijver zag als enig groot probleem met betrekking tot de toenmalige regeringsvorm 'om aan dat koningschap, hetwelk hier te lande op zulke eerbiedwaardige herinneringen steunt, alle die kracht en ontwikkeling te geven, waarvoor het in verband met beschaving en verlichting vatbaar is'. Maar in het hoofdartikel 'Onze Staatkunde' van het twee weken later verschenen proefblad steekt Van den Bergh zijn twijfels over de besluitvaardigheid van de koning niet onder stoelen of banken:

'Op goede gronden houden wij ons zelfs overtuigd, dat geen vorst ter wereld meerdere geschiktheid of lust heeft, om een uitmuntend constitutioneel koning te worden, dan Willem II. Zijn welwillend karakter luistert gereedelijk naar het geven van raad. Is die raad goed, wordt hij met achtbaarheid voorgedragen, met klem en gezag ontwikkeld, o de koning zal hem volgen. Is die raad daar-

24. Brief van de Amsterdamse directeur van politie Provó Kluit aan de Gouverneur in de provincie d.d. 19 mei 1841. R(ijks) A(rchief) N(oord)-H(olland), K(abinets) A(rchief) van de G(ouverneur), H 58. Niet afgedrukt door Rüter (zie volgende aantekening).

25. Over *De Nederlander* en Van den Bergh: A. J. C. RÜTER, ed., *Rapporten van de Gouverneurs in de Provinciën*, 3 dln, I: *Periodieke rapporten 1840-1842* (Utrecht, 1941. Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap, 3de serie, nr. 73) 222, 248-250, 257. Een exemplaar van het prospectus bevindt zich bij Provó Kluits brief van 19 mei; een exemplaar van het proefblad bij een brief van dezelfde aan de Gouverneur d.d. 12 juni 1841 (RANH, KAG, H 17, bij no. 53). Het Nederlands Persmuseum bewaart onder no. 1275 twee exemplaren van het proefblad.

entegen slecht en met volharding aangekleefd, men vreeze dan den iedereen zoo gaarne bevredigenden vorst insgelijks te zien toegeven. Wij eeren den ridderlijken koning, wiens bloed voor het vaderland te regter ure stroomde, maar juist de goedhartige inschikkelijkheid van Willem II doet ons met bezorgdheid op de toekomst zien, en uit volle overtuiging roepen wij hem toe: Sire, waak tegen u zelve!'

Het wekt geen verbazing dat dergelijke uitingen dadelijk de aandacht van regeringsfunctionarissen trokken. In de wekelijkse rapporten van de Gouverneur van Noord-Holland aan de ministers van Binnenlandse Zaken en Justitie, de veertiendaagse rapporten aan de koning, en in de bij de minuten van deze rapporten bewaarde correspondentie met de Amsterdamse directeur van politie Provó Kluit wordt tussen 19 mei en 12 juli 1841 bij herhaling melding gemaakt van Van den Bergh en *De Nederlander*. Maar al werd de onderneming nauwlettend in het oog gehouden, van maatregelen tegen de uitgave van het blad wordt nergens gerept. De onmogelijkheid om aan de financiële eisen van de drukkerij Bakels en Kröber te Amsterdam te voldoen, schijnt Van den Bergh tot zijn zelfmoord gedreven te hebben²⁶.

Over de tweede figuur achter de Saint-Simonistische propagandaboekjes is veel meer bekend. Het is de als vrijdenker, socialist en publicist bekend staande Rotterdamse huisonderwijzer G. W. van der Voo, die uit zijn vele, tot tegen het eind van de eeuw verschenen geschriften naar voren komt als een vurig pleiter voor het Saint-Simonisme. Een onderzoek naar het verleden van deze in 1806 geboren 'Dageraadsmen' leidde naar een vijftal brieven van de hand van Van der Voo uit de jaren 1833-1835, gericht aan de Leidse hoogleraar H. W. Tydeman²⁷. Deze brieven dienden elk ter begeleiding van een zending Saint-Simonistische boekjes; uit de inhoud ervan blijkt dat Van der Voo actief aan de uitgave en de verspreiding van de boekjes heeft meegewerkt, terwijl we er tevens het een en ander uit vernemen aangaande de werkwijze van onze Saint-Simonistische revolutionairen.

Goose Wijnand van der Voo werd op 6 april 1806 te Rotterdam geboren als zoon

26. RANH, KAG, H 17, bij no. 50, Provó Kluit aan de Gouverneur, 2 juni 1841: 'Het is echter op dit oogenblik nog niet volkomen zeker of dit Nummer (het proefblad) zal worden afgedrukt, omdat de drukker voor het afdrukken zich wil schadeloos gesteld zien voor de zegelkosten der oplage en de redacteur de voldoening van uur tot uur verschuift. Indien de betaling niet geschiedt zal de vorm weder uiteen genomen worden'.

27. De volledige tekst van deze brieven is afgedrukt in een bijlage bij dit artikel. Van der Voo's brieven bevinden zich thans met vele andere stukken uit de nalatenschap van Tydeman in het bezit van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden (sign. Ltk 998, nos. 3-7). Over H. W. Tydeman, bevriend met o.a. Bilderdijk en Jonas Daniël Meyer: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, II (Leiden, 1912) kol. 1461-1464.

van een molenaarsknecht²⁸. Hij zou het brengen tot huisonderwijzer, en in die hoedanigheid woonde hij sedert 1823 te St. Joost-ten-Noode bij Brussel, tot hij ten gevolge van de scheiding van 1830 met vele Nederlanders uit het Zuiden moest repatriëren. 'C'est alors que la doctrine de Saint-Simon me fut communiquée par un ami de la Haye', zo schreef Van der Voo in 1888 aan de oude Saint-Simonist Hippolyte Carnot in een brief ondertekend met 'Votre frère en Saint-Simon'²⁹. Van der Voo moet dus kort na zijn terugkeer in Rotterdam, waar hij zich nu voorgoed gevestigd had, bevriend zijn geraakt met Guillaume van den Bergh. In zijn brief aan Tydeman van 14 oktober 1833 vertelt Van der Voo meer over de kennismaking. In een levendige briefwisseling werd hij door zijn Haagse vriend (wiens naam de briefschrijver evenmin als zijn eigen naam noemt) vertrouwd gemaakt met wat hij hield voor een 'zeer verlichte en ver gevorderde Wijsbegeerte'. Pas daarna hoorde hij dat dit nu het Saint-Simonisme was: 'en ik stond zeer verwonderd, dat ik vroeger hiertegen een vooroordeel gekoesterd had'. De twee jongemannen besloten de leer van Saint-Simon in Nederland te introduceren en schreven daartoe de drie genoemde brochures. In die tijd vertaalde Van der Voo ook stukken uit het Saint-Simonistische dagblad *Le Globe* (1830-1832), maar pas een kleine zestig jaar later publiceerde hij fragmenten uit deze vertalingen, vergezeld van de opmerking: 'het strekke in elk geval tot bewijs, dat wij al vroeg ons met de openbare zaken bemoeiden. Was het wonder, dat ik miskend en veroordeeld werd door ezelachtige behouders, waarvan een snugger zeide: hij heeft geen geld en toch durft hij meepraten!'³⁰

Horen we na 1835 niets meer van het gezamenlijke project tot verbreiding van het Saint-Simonisme in Nederland, Van der Voo's belangstelling ervoor bleef bestaan. Aan hem kan de vertaling toegeschreven worden van Michel Chevaliers *Système de la Méditerranée*, in 1838 te Rotterdam bij J. A. van Belle verschenen onder de programmatische titel *De IJzerbanen, beschouwd als de voornaamste materiële middelen ter bevestiging van den vrede in Europa, en ter bestendiging van het geluk des menschdoms*³¹. Het boekje was actueel, want een jaar na verschijning werd in Nederland de eerste spoorlijn geopend.

28. Zijn ouders waren Jan van der Voo en Christina Onrust. Uit het huwelijk van Goose Wijnand van der Voo met Philippine Josephine Ermel (Bergen in Henegouwen 1806-Rotterdam 1873) werden tussen 1829 en 1844 zeven kinderen geboren. In 1875 hertrouwde hij met Christina Hoogervorst (Rotterdam 1841-1885), die hem drie kinderen schonk, van wie Bastiaan Pieter (Rotterdam 1876-Libourne in Frankrijk 1965) als publicist en vertaler min of meer in het voetspoor van zijn vader is getreden. Genealogische gegevens volgens schriftelijke mededeling Bevolkingsregister Rotterdam no 25989 d.d. 11 dec. 1969 en Gemeente Archief Rotterdam d.d. 24 nov. 1969.

29. G. W. VAN DER VOO, *Mijne Werken. Aan vrijdenkers en alle weldenkenden* (Amsterdam, 1887-1890, in afleveringen; 130-131).

30. G. W. VAN DER VOO, *op.cit.*, 297 noot.

31. Van der Voo zou dit boekje vertaald hebben volgens een aantekening op een exemplaar

Na ten bate van een Rotterdams afschaffingsgenootschap een novelle van Zschokke in het Nederlands vertaald te hebben³², schreef Van der Voo opnieuw een Saint-Simonistische brochure: *Mijne geloofsbelijdenis in 1840*³³. De tekst van de eigenlijke 'geloofsbelijdenis', die ruim een kwart van het geheel uitmaakt, vertoont grote gelijkens met Infantins verdedigingsrede in het *Woord van den Vader* van 1834. De daaropvolgende aantekeningen en beschouwingen bevatten nadrukkelijke aanprijzingen van het Saint-Simonistische stelsel, culminerend in:

'[...] wat men ook van Frankrijk en de Franschen denken of schrijven moge, de Saint-Simonianen zijn er de veel belovende uitzonderingen, de Godsdienstige en Vredelievende mannen der Toekomst, de kiemen van een nieuw vredelievend leven voor Frankrijk, en alzoo ook voor Europa en de Wereld. [. ..] Ja, Nederland en de Nederlanders, zoo gretig om eene *Hervorming* te onderzoeken, en aan te nemen, mogen ook gerust het Saint-Simonismus onderzoeken; dit onderzoek zal *goede* gevolgen hebben.' (p. 46).

Het wekt geen verwondering dat Van der Voo meegewerkt blijkt te hebben aan een 'fysiologie', een bij de radicale publicisten van die tijd geliefd genre. In 1844 verscheen bij de Haagse uitgever P. Mingelen de *Physiologie van Rotterdam* in twee deeltjes; de auteurs van het anonieme geschrift waren G. W. van der Voo en J. Dutilleux, de laatste eveneens onderwijzer van beroep³⁴. Hoewel zij bij de typering van de verschillende standen veel aandacht besteedden aan de verpauperde arbeiderklasse, ging hun mededogen meer uit naar hen, die met moeite hun positie in de verarmde middenklasse poogden te handhaven. Tot deze groep behoorden toen ook de onderwijzers!

Rond 1848 kwam Van der Voo in contact met Jan de Vries, Adriaan van Bevervoorde en andere radicale journalisten, die zich uitten in oppositiebladen als *Het Volk*, de *Courrier Batave*, *De Hydra* en *De Burger*³⁵. Pas in deze tijd kreeg Van der Voo's naam enige publieke bekendheid. Van de op 16 juni 1850 opge-

in het bezit van dr. P. J. Meertens te Amsterdam. Het 'Système de la Méditerranée' verscheen voor het eerst in het nummer van 12 febr. 1832 van het Saint-Simonistische blad *Le Globe*.
32. G. W. VAN DER VOO, *De gek der negentiende eeuw, vrij gevolgd naar Zschokke* (Afschaffings-Genootschap te Rotterdam, Rotterdam, 1839). Hierbij vermeld ik ook: Idem, *Proeve van toepassing der mnemotechnie of geheugenleer, van De Montry* (J. A. van Belle, Rotterdam, 1837).

33. G. W. VAN DER VOO, *Mijne geloofsbelijdenis in 1840* (P. J. Masier, Rotterdam, 1840).

34. W. VAN RAVESTEYN, *Rotterdamsche cultuur vóór honderd jaar* (Leiden, 1942, In den Houttuyn 6) 49-60; L. J. ROGIER, *Rotterdam tegen het midden van de negentiende eeuw* (Rotterdam, 1948, Roterodamum 2) 72-75; J. J. GIELE, *De pen in aanslag, revolutionairen rond 1848* (Bussum, 1968, Fibulareeks 40) 14-17.

35. Deze en andere bijzonderheden over van der Voo in: M. J. F. ROBIJNS, *Radicalen in Nederland (1840-1851)*. (Leiden, 1967, Leidse Hist. Reeks 13) 270-272, 290-292 en 324-325. In 1849 schreef Van der Voo in de *Zierikzeesche Nieuwsbode* onder het pseudoniem Cosmophilus II.

richte 'Democratische Hoofdvereeniging' waren Van Bevervoorde, Van der Voo en De Vries de voornaamste initiatiefnemers³⁶. Met de Groninger J. F. Zijlker en prof. C. W. Opzoomer werd Van der Voo bij de Kamerverkiezingen van augustus 1850 als kandidaat aanbevolen. Opzoomer trok zich echter dadelijk terug³⁷.

Sedert 1856, dus van het begin af, schreef Van der Voo in *De Dageraad*; zelf gaf hij van 1856 tot 1858 in Rotterdam het vrijdenkerstijdschrift *De Lichtstraal* uit. Maar de Saint-Simonistische idee had hem nog niet losgelaten. Toen hij in 1856 met een oom van Domela Nieuwenhuis, de welgestelde jurist A. J. Nieuwenhuis, op diens kosten een reis naar Parijs ondernam, vond een ontmoeting met enkele van de nog levende Saint-Simonisten plaats. Enfantin stelde Van der Voo aan de zijnen voor als 'notre Evêque des Pays-Bas'³⁸. Nieuwenhuis en Van der Voo vervaardigden samen een nieuwe vertaling van Saint-Simons *Nouveau Christianisme* en een vertaling van de omvangrijke *Exposition de la doctrine saint-simonienne* (1829-1830), respectievelijk in 1856 en in 1860 bij R. C. Meyer te Amsterdam verschenen³⁹.

Mede door deze Saint-Simonistische denkbeelden voelde Van der Voo zich op den duur niet meer helemaal thuis in de kringen van *De Dageraad*. Weliswaar werkte hij nog wel mee aan het door enkele Dageraadsmannen geredigeerde blad *De Toekomst* (1870) en aan het door Charles Rodenback geleide periodiek *De Vrijheid* (1871)⁴⁰, maar daarnaast ging hij zijn eigen weg met bladen als *De Rotterdamsche Lantaren* (1868-1869), waarin de oprichting van 'De Vereeniging Het Algemeen Stemregt' werd aangekondigd, en *De Tolk van den Vooruitgang* (1876-1878)⁴¹. Nog in 1881 werkte Van der Voo mee aan de oprichting van de Rotterdamse vrijdenkersvereniging 'Het Vrije Woord'⁴².

Op zijn oude dag raapte Van der Voo in *Mijne Werken*⁴³ een aantal brokstukken

36. A. LEHNING, 'Van Bevervoorde en het internationale comité van Mazzini', *Med. blad Soc. Hist. Studiekring* ix (1956) 3-6.

37. ROBIJNS, *op. cit.*, 298-299.

38. G. W. VAN DER VOO, *Mijne Werken*, 130. Over zijn relatie tot A. J. Nieuwenhuis handelt Van der Voo zeer uitvoerig in een brief aan F. Domela Nieuwenhuis van 14 maart 1892 (met nog drie brieven van Van der Voo in het Ferdinand) D(omela) N(ieuwenhuis) A(rchief), IIc16 'Van der Voo').

39. SAINT SIMON, *Het nieuwe Christendom* (Amsterdam, 1856, vert. door G. W. VAN DER VOO en A. J. NIEUWENHUIS); *De leer van Saint Simon ontvouwd* (Amsterdam, 1860, vert. door G. W. VAN DER VOO en A. J. NIEUWENHUIS).

40. A. C. J. DE VRANKRIJKER, *Het wervende woord. Geschiedenis der socialistische week- en dagbladpers in Nederland* (Amsterdam, 1950) 21-23; O. NOORDENBOS, *Het atheïsme in Nederland in de negentiende eeuw. Een kritisch overzicht* (Rotterdam, 1931, diss. Leiden) 112.

41. P. J. MEERTENS, 'De Tolk van den Vooruitgang', *Med. blad Soc. Hist. Studiekring* xiii (1958) 15-16.

42. NOORDENBOS, *Het atheïsme in Nederland*, 102.

43. Verscheen van 1887 tot 1890 in de vorm van maandelijkse afleveringen, waarop men zich tegen betaling van één gulden per jaar kon abonneren.

bijeen van wat hij in de loop der jaren zoal geschreven had. Het werd een even bont geheel als zijn leven. Men vindt er fragmenten van vroeger verschenen vertalingen en tijdschriftartikelen, vele citaten, en regelmatig terugkerende oproepen tot geldelijke steun. Ook niet eerder gepubliceerde vertalingen, brieven, enz. zijn erin afgedrukt. Als enige draad door het gehele boek loopt de vertaling van Saint-Simons *Mémoires sur la science de l'homme* (1813), die Van der Voo koste wat het kost af wilde krijgen. Toen hem dit na drie jaar gelukt was, sloot hij het boek af met een citaat uit Bérangers bekende gedicht 'Les Fous', waarin Saint-Simon, Infantin en Fourier bezongen worden als verguisde idealisten, die eenmaal door het nageslacht geëerd zullen worden. Zonder twijfel achtte Van der Voo dit gedicht ook op zichzelf van toepassing:

'J'ai vu Saint-Simon, le prophete,
Riche d'abord, puis endetté,
Qui, des fondements jusqu'au faîte,
Refaisait la société.
Plein de son oeuvre commencée,
Vieux, pour elle, il tendait la main,
Sûr d'embrasser la pensee
Qui doit sauver le genre humain'⁴⁴.

Van der Voo overleed op 2 juni 1902 in zijn geboorteplaats Rotterdam. Velen van hen, die hij met zijn denkbeelden eens voor was geweest, heeft hij nog overleefd. Zijn activiteiten gedurende een groot deel van de negentiende eeuw zijn zeer verschillend beoordeeld. A. H. Gerhard noemde Van der Voo 'misschien wel de éérste bewuste vrijdenker in Nederland, die bovendien ook zéér vroeg het verband tusschen Vrije Gedachte en maatschappelijke hervorming inzag'⁴⁵. L. J. Rogier kenschetste hem daarentegen als 'een van de in snobismen verkapte onvolgroeide Saint-Simonisten, die door hun haat moesten heengroeien om te ontdekken, dat de schering van hun verbitterd gemoed sociaal was. In vereenzaamd utopisch socialisme zullen zij de outcasts blijven, die zich uitleven in sensationeel querulantisme, dat de martelaarspose aanneemt'⁴⁶. Duidelijk is dat Van der Voo een tamelijk geïsoleerde positie innam temidden van de negentiende-eeuwse vrijdenkers en sociaal-democraten. Misschien was dit vooral een gevolg van het feit dat hij hun idealen altijd in Saint-Simonistische termen is blijven vertalen. Van zijn

44. P. J. DE BÉRANGER, *Chansons anciennes et posthumes* (Nouvelle éd. populaire, Paris, z.j.) 453-454.

45. A. H. GERHARD, 'De Vereeniging De Dageraad 1856-1906', *De Dageraad, Geschiedenis, Herinneringen en Beschouwingen. 1856-1906* (Uitgave van de Vereeniging De Dageraad, Amsterdam, 1906) 1-56 (citaat 12-13).

46. ROGIER, *op. cit.*, 44.

zelfverzekerde houding op dit punt zijn karakteristieke voorbeelden te geven. Toen Van der Voo vernam dat Multatuli in Idee 482 hem had genoemd onder hen 'die smaad verdragen om den wille der waarheid'⁴⁷, reageerde hij met de opmerking: 'Bij geruchte, zeker overschat, dacht ik; heeft hij er een motief voor? [. . .] misschien heeft hij eenig geschrift van mij, van kort na 1830 in handen gehad, of gehoord, welke opofferingen ik mij als vrijdenker toen getroost heb'⁴⁸. En aan Domela Nieuwenhuis schreef hij naar aanleiding van een rede, die deze op 3 september 1888 te Drachten had uitgesproken: 'Dat is eene les voor velen in en buiten de kamer; het is wonder, dat de N.Rt Ct het op nam; er moesten duizenden exemplaren van verspreid worden; het is taal à la Saint-Simon, die, houd het mij ten goede, eigenlijk de ware sociaal democraat is, d.i. geen revolutie, maar evolutie! de ontwikkelden overtuigen "dat alle maatschappelijke instellingen zich ten doel moeten stellen de spoedigst mogelijke, maar trapsgewijze verbetering van den zedelijken, verstandelijken en stoffelijken toestand der talrijkste en armste bevolking"⁴⁹.

INVLOED

Men kan niet spreken van een Saint-Simonistische beweging in Nederland, wanneer er slechts twee contemporaine Nederlandse propagandisten van het Franse Saint-Simonisme zijn aan te wijzen. Er zijn immers geen tekenen die erop wijzen dat naast Van der Voo en Van den Bergh nog meer personen actief zouden hebben meegewerkt aan het Saint-Simonistische project van 1833. Reacties op het verschijnen van de drie brochures zijn er tot dusverre evenmin bekend. Dit gebrek aan belangstelling heeft de onderneming evenzeer in haar ontwikkeling geremd als het gebrek aan geld waarvan hierboven melding is gemaakt.

Dank zij enkele recente publicaties zijn er nu betrekkelijk veel bijzonderheden bekend over de radicale oppositie uit de periode 1840-1850, toen jonge journalisten en intellectuelen als Eillert Meeter, Adriaan van Bevervoorde en Jan de Vries met hun sociale en politieke eisen preludeerden op het programma van de arbeidersbeweging uit het laatste kwart van de eeuw⁵⁰. Tegenover hun - overigens betrekkelijk geringe - succes staat de mislukking van Van der Voo's en Van den Berghs plannen een decennium eerder. Dit hoeft niet alleen aan het veranderde politieke klimaat sedert het optreden van Willem II te liggen, maar kan ook verklaard

47. MULTATULI, *Vollledige Werken*, 10 dln., III (Amsterdam, 1951) 230-231.

48. G. W. VAN DER VOO, 'Multatuli', *Ter Gedachtenis aan Multatuli 1887-19 Februari 1892* (Uitgeg. door de Vereeniging De Dageraad, Amsterdam, 1892) 32-35 (citaat 32).

49. Brief van 10 sept. 1888, FDNA, IIc16.

50. ROBIJNS, *op. cit.*; GIELE, *op. cit.*

worden uit de verschillen die men kan contateren tussen de werkmethode van de Saint-Simonisten en die van Meeter c.s. In het *Iets over de Saint-Simonianen* van 1833 voeren de schrijvers aan: 'Wij verlangen onze beginselen *ongevoeliglijk* in de maatschappij in te voeren en tot voldoening van *alle standen*; ziedaar, waarom wij die geschreven hebben op eene wijze om eerst slechts door geleerde menschen begrepen te worden, teneinde daardoor te beletten, dat onze leer, *verkeerd verstaan*, de lagere volksklasse tot oproer of geweld mogte aansporen'⁵¹. Op deze manier distantieerden de Nederlandse Saint-Simonisten zich van die ontevredenen, die tien jaar later in de koffiehuisen de fysiologieën en periodieken van de toenmalige oppositie wél lazen. Deze pacifistische, op de overtuiging van de intelligentsia gerichte aanpak is het voornaamste kenmerk dat het Saint-Simonisme tot een utopistische leer stempelt. De door Van den Bergh en Van der Voo gevoerde Saint-Simonistische propaganda heeft geen concrete veranderingen in het politieke en sociale bestel hier te lande bewerkstelligd. Maar de latere journalistieke activiteiten van Van der Voo, die voor een groot deel een Saint-Simonistisch karakter hadden, zijn mede bepalend geweest voor de ontwikkeling van het socialisme en de vrijdenkerij in de tweede helft van de negentiende eeuw.

BIJLAGE: DE BRIEVEN VAN G. W. VAN DER VOO AAN H. W. TYDEMAN

1. *Rotterdam, 14 september 1833. Geadresseerde niet vermeld.*

MijnHeer,

Ik ben zoo vrij om U te schrijven, omdat ik in UE. een' dier zeldzame, onbevooroordeelde menschen meen gevonden te hebben, die met warmte het welzijn zijner medemenschen verlangt; het is daarom, dat ik UE. eenige exemplaren van een geschrift durf zenden, hetwelk voorloopig in handen van verstandige lieden moet vallen. Geef het dus vooreerst slechts aan diegenen uwer geleerde vrienden of bekenden, die in uwe gevoelens deelen; want wij willen alles vermijden, wat ons zou kunnen verdenken van onrust te willen stoken; en indien wij de leerstellingen terstond aan eenvoudige en weinig verlichte personen mededeelden zou men ons van dit voornemen kunnen beschuldigen. Wij dragen de overtuiging met ons om, dat, wanneer nieuwe werken het licht zien, deze of in ontstane behoeften moeten voorzien of schadelijk geworden misbruiken bestrijden. Het oordeel over het *al of niet* slagen daarin moet men ook alleen van *onpartijdige* deskundigen verwachten. Het zal mij dus zeer aangenaam zijn, MijnHeer, om van UE. een' brief te ontvangen en zoo UE. gedachten over ons Iets te vernemen. Heb in dit geval de goedheid denzelven te adresseren onder Couvert aan G., aan den Heer ... van der Voo, oppert

51. *Iets over de Saint-Simonianen en hunne leer*, 19.

N° 61, die mij denzelven terstond zal ter hand stellen. In afwachting heb ik de Eer te zijn

MijnHeer
UwEd. Dienstw. Dr.
G.

P.S. Gelieve het nevensgaande ter hand laten stellen. UE. kan meerdere Exempl. bekomen.

2. Rotterdam, 14 oktober 1833. *Geadresseerde niet vermeld.*

Hoog geleerde Heer

Met ijver vat ik de pen op om UE., zoo spoedig mij zulks mogelijk is, voor uwe streeklende letteren van den 9 dezer mijnen opregten dank te betuigen; ik gevoel mij daartoe gedrongen en ernstig opgewekt, want ik heb uwen brief volkomen verstaan en uw gevoelens daarin geuit kon niet gunstiger zijn, vooral na de lezing van het enkele Iets alleen, hetwelk niets anders is en ook niet kon zijn, dan een geraamte van het gansche stelsel; ik had dus geene reden hoegenaamd om gunstiger indruk, dan hetzelve op UE. gehad heeft, te vermoeden noch te verwachten, dewijl dit stuk slechts geschreven is met doel om den *twijfel* op te wekken bij die lieden, welke zich overtuigd houden dat het Saint-Simonisme niets beduidend en slecht is en deszelfs aanklevers bedriegers of afzetters zijn. Etc. etc. Ik beschouw het dus als eenen gelukkigen uitslag mijner belangelooze poging, dat UE. mij niet kwalijk genomen, dat ik mij de vrijheid aangematigd heb om UE. zonder mij bekend te maken, te schrijven. Het is waar mijne poging een drijfveer van eenig persoonlijk eigenbelang; maar het is niet als *individu*, dat ik mij heden in deze omstandigheid beschouw, maar als lid der menschheid, als *broeder*, schrijvende aan eenen *broeder*, in beider belang, d.i. voor hun hoogst mogelijk welzijn en dat der groote *familie* waartoe zij behooren. Hetgene ik van UE. persoon vernomen had deed mij geen oogenblik aarzelen om op deze wijze met UE. kennis te maken en UE. te onderhouden met het groote onderwerp, waarvan de wereld tot nog toe slechts partijdig en flauwtjes gewag maakt. Duizenden erkennen, dat de tegenwoordige maatschappij door eene slechte organisatie verslonden wordt, dat men *rijk* moet zijn om kundigheden en ontwikkeling zijner verstandelijke vermogens, welke God in den mensch gelegd heeft, te erlangen; dat op eenige weinige uitzonderingen na de armen ijdele pogingen in het werk stellen om zich, naar gelang van de geestkracht, welke zij bezitten, boven hunnen toestand te verheffen; dat een ijzeren scheidsmuur het hun belet; dat het *noodlot* der *geboorte* en *geene persoonlijke verdiensten* over fortuin en bijgevolg over alle maatschappelijke functies beschikken etc. etc. — En nochtans bulderen dezelfde lieden met onbeschofte onverdraagzaamheid tegen de aanhangers eener leer uit, die al deze punten uit groote Liefde voor de menschheid, in *aller belang* ontvouwt; doch, dit kan niet anders zijn; deze algemeene afkeer geeft mij thans eene zekere voldoening, omdat ik er de oorzaak van meen te verstaan. Bij toeval kwam ik in briefwisseling met een' persoon, die buiten mijn weten St. Sim. was; eene leerrede van den Hoog gel. Hr. Dr. vd Hoeven⁵² had aanleiding tot ons schrijven gegeven. Onze briefwisseling werd levendig; hij ontwikkelde zijne St. Sim. beginselen zonder mij den naam te noemen en ik stemde er, na nog al talrijke discussien, met dezelve

52. De bekende kanselredenaar en hoogleraar aan het Remonstrantse Seminarie Abraham des Amoré van der Hoeven (1798-1855).

in; ik nam dezelve op voor *zeer verlichte* en *ver gevorderde* Wijsbegeerte; eindelijk kwamen de werken mij derzelver oorsprong ontvouwen en ik stond zeer verwonderd, dat ik vroeger hier tegen een vooroordeel gekoesterd had. Ik werd Saint-Simoniaan en het *Iets* is de eerste vrucht onzer verdere pogingen. Wij gevoelden behoefte om deze leer te verspreiden, d.i., eerst ter kennis van de geleerde wereld te brengen en alzoo botsingen, indien dezelve er uit zouden kunnen ontstaan, voor te komen; daarom zijn noch zullen die werken in verkoop gebragt worden, maar vooreerst⁵³ kosteloos uitgedeeld; bijdragen daartoe worden wel ontvangen. Wij besloten op deze wijze werkzaam te zijn zonder ons al dadelijk bekend te maken; niet, dat wij iets van Regerings wege vreezen; want onze brieven, welke ons geopend zijn teruggegeven, hebben reeds maanden geleden den Minister van Justitie onze beginselen doen kennen; wij aarzelen alleen, omdat wij vreezen, dat, indien het publiek wist *wie wij zijn* (niet, dat er gewigtige redenen bestaan) hetzelve door een oud vooroordeel den voortgang van het St. Sim. in Holland zou vertragen ofschoon wij ons tevens overtuigd houden, dat hetzelve eenmaal over de gansche wereld zal lichten. Duid mij voor het overige dus ook niet ten kwade, dat ik aan UE. verzoek om mij te komen bezoeken *nog niet* voldoen kan, hoe gaarne ik het zelf zou wenschen en hoe vereerend UE. aanzoek mijwaarts ook zij. Geene der redenen, die mij daartoe nopen, zijn nogtans van eenen aard om ongunstige gevoelens of wantrouwen in te boezemen, zonder zulks op UE. te willen toepassen. En is het niet uiterst moeilijk, zonder van baatzuchtige bedoelingen verdacht te worden tegen den stroom der nog heerschende vooroordeelen op te roeijen?

Ik herhaal dus nogmaals, er bestaat geene reden om uwe gevoelens voor ons te verbergen; UE. kan gerust in briefwisseling treden over het belangrijke onderwerp, indien dit UE. bevalt; ik zal mij daardoor zeer verplicht gevoelen en onze kennismaking kan daardoor verhaast worden.

Men spreekt van Frankrijk als het meest geschikte land ter aanneming van het Saint-Sim.; en inderdaad heeft hetzelve er veld gewonnen ofschoon zulks niet zichtbaar voor iedereen is; het zoude mij door eenige uitwijding gemakkelijk vallen om te bewijzen dat het zich ook in andere landen vestigt en uitbreidt. Frankrijk toch is de kern van Europa, d.i. het beschaafdst gedeelte der wereld. Het zuiden bijna Spaansch of Italiaansch in zeden, de Alsace duitsch, het Departement du Nord, vlaamsch, d.i. bijna hollandsch, Calais en Boulogne, half Engelsch. Parijs is het hart van Frankrijk en der wereld; daar worden de denkbeelden, die de wereld besturen, bewerkt. Parijs geeft en ontvangt gedurig andere ideën. De Engelsche en Duitse Wijsbegeerte worden zelden door de wereld verspreid dan na te Parijs te zijn bestudeerd, vertaald, omschreven, uitgelegd en zulks heden vooral nu men er ook het vooroordeel heeft vaarwel gezegd dat de nationale letterkunde uitsluitend verhief en men er heeft erkend, dat in het vak van letterkunde zoowel als in *alles* de volkeren van elkander afhangen; de rijkste letterkunde in dit opzigt (gelijk in alle andere) is die, welke bij hare eigene voortbrengselen nog het meeste van die der andere volkeren voegt door dezelve in de landtaal over te brengen.

Nevensgaande nog *12 Iets*. UE. zal ze wel kunnen plaatsen; binnen eenige weken zal ik zoo vrij zijn UE., een nieuw stuk over hetzelfde onderwerp toetetzenden, hetwelk de in het *Iets* aangekondigde Werken nog moet voorafgaan en dat Welligt licht over veler twijfeling zal verspreiden.

(de tijd ontbreekt mij thans om daar meer over te zeggen)
Nog een woord.

53. 'Vooreerst': interlineair toegevoegd.

St. Simonisten; onder dezen naam waren zij ongunstig bekend en verkeerd beoordeeld; daarom hebben wij hen onder eenen *nieuwen* naam op prijs willen doen stellen. Waarom zou Saint-Simonianen (van den naam Saint-Simon) niet zoo goed zijn als de naam, welke de volgelingen van Luther etc. etc. etc. aangenomen hebben. Bestaat er een regel voor deze soort van naamsafleiding? De ken er geen en stel prijs op *geenen naam*. Eenmaal aangenomen doet de gewoonte de rest. Aan hetzelfde adres. Aan den Heer——. Van der Voo oppert N° 61 (en niet *Vos* zooals UE. schreeft) onder Couvert aan G. zal het mij aangenaam zijn gewigtiger aanmerkingen te ontvangen.

UwEd. Dw. Dr.
G.

P.S. Wij zijn ook niet *rijk* en daarom kunnen wij niet alle verzendingen *franco* doen; de druk van de werken, de briefwisseling etc. etc. en de verzendingen *franco* aan de personen, die wij voor de eerste maal schrijven; dit alles is bijna boven onze krachten; doch UE. begrijpt dit en neemt mij bijna kwalijk dit ook voor UE. er bij gevoegd te hebben; kan UE. er bij gelegenheid eenige te Groningen, Leeuwarden en Franeker plaatsen met bijvoeging van mijn adres, waar men er meer kan bekomen, zal mij zulks verpligten ⁻⁵⁴.

3. *Rotterdam, april 1834. Geadresseerd aan 'De WelEdele, Hoog Geleerde Heeren, den Heeren profn. Tydeman en Thorbeke te Leijden'*⁵⁵.

WelEdele Heeren

Wij zenden UE. een gelijk getal Exemplaren van ons *tweede* als van ons eerste werkje.

Meerdere medewerking heeft ons aangespoord ter voortzetting van ons plan om aan Nederland het Saint-Simonismus ter onderzoeking en beoordeeling voor te stellen; mogt het zoo voortgaan en door hartelijke deelneming wij hoe langer hoe meer aangemoedigd worden in het behartigen van de hoogste belangen der Menschheid.

In geval UE. uzelfen opgewekt gevoelde om ons over eenige bijzondere punten inlichtingen te vragen of gewigtige aanmerkingen te maken, zoo kan UE. ons schrijven onder couvert aan G. adres aan M. de Lyon, boek en plaatdrukker, lange pooten, te 'S Gravenhage, die mij alsdan uwe letteren terstond zal doen toekomen.

Vooraf zal het mij aangenaam zijn te vernemen of UE. *deze* en mijne vorige verzending, bevattende 12 Iets en bijgaanden brief, ontvangen heeft.

In afwachting hiervan heb ik de Eer te zijn etc. etc. etc.

G.

P.S. Na het afdrukken hebben wij vernomen, dat de brief van Hoart en Rogé (bl. 22) van Montpellier, 12 Maart 1833 gedagteekend is⁵⁶.

54. In het noorden van ons land schijnt het Saint-Simonisme al omstreeks 1831-1832 enige weerklank gevonden te hebben. Er valt althans een geringe Saint-Simonistische invloed te bespeuren in het veertiendaagse blad *De Ommelander*, dat van eind 1831 tot maart 1834 te Uithuizen verscheen: M. G. DE BOER, 'Een drukpersproces in de Groninger Ommelanden (1833)', *Tijdschr. v. Gesch.*, IL (1934) 119-135, 345-360.

55. Over enig contact tussen Thorbecke en de Saint-Simonisten is mij verder niets bekend.

56. 'De brief van Hoart en Rogé', een in het *Woord* afgedrukte brief van een tweetal Saint-Simonisten over door hen ondergane bedreigingen en mishandelingen.

Ook moeten wij opmerken, aangaande de uitdrukking op bl. 19 'Koningin der Franschen moeten dan de Franschen en uw zoon nogmaals door het zwaard vergaan?' dat, toen de *vader* dezen brief schreef, de togt van het fransche Leger naar de Citadel van Antwerpen reeds bepaald en de Hertog van Orleans, oudste zoon van den Koning der Franschen als opperbevelhebber benoemd was. De vader wilde alles doen, wat in zijn vermogen was om te beletten, dat *menschen* zich onderling vermoorden.

4. Rotterdam, 29 juni 1835. Aan Tydeman.

Hoog Geleerde Heer

Meermalen schreef ik UE., doch in haast en onder meer drukkende omstandigheden dan thans; ik heb UE. daarom toen slechts ter loops en ten halve kunnen antwoorden op uwen brief, waarin UE. onze verspreiding der Saint-Simoniaansche Leer in *Nederland* als onmogelijk voorstelde, of wel, als zullende er minder gelukken dan in Frankrijk; in antwoord op UE. minzame letteren trachtte ik toen de vermoedelijke oorzaken van dit UE. gevoelen aan te wijzen, bogende op Frankrijk, op Parijs als het brandpunt der Europeesche beschaving; op *Nederland* als zijnde, volgens UE. geuit gevoelen, veel ten achteren in die soort van *algemeene* Beschaving, waarop Frankrijk en Duitschland roemen kunnen, doch wier spranken zich vroeg of laat alom over de Geleerde Wereld verspreiden als een koesterend licht, zoo krachtig, dat de Sterren van mindere grootte er voor verbleeken en terug deinzen.

UE. koos hierop eindelijk het Stilzwijgen, ook na het ontvangen van ons *tweede* Werkje, het *Woord van den Vader*; een en ander hier herhalende vind ik het van geen belang, om langer hierbij stil te staan; de volharding onzer overtuiging tegen over de Oneenigheid in de *Hervormde Kerk* en de belangwekkende werken tegen het *verouderde* Catholicismus⁵⁷; en zulks te midden van dien bajert van verwarring, van die Staatkundige *Krisis*, waarin het geschokt *Europa*, de geheele *Wereld*, gekluisterd blijft, dit alles, immers, doet onwillekeurige blikken werpen op de ontbinding des Romeinschen Keizerrijks en de vestiging van het Christendom, in spijt van de strooperijen der Noordsche Barbaren en ondanks den woedenden tegenstand van den ruwen Romein en van den onbeschaafden, in veroordeel verzonken Jood; nu 18 eeuwen geleden plantten Christen-zendingen het Kruis met levensgevaar en aan de snoodste vervolgingen prijs gegeven, op vreemde Kusten, onder domme menigten . . . etc. etc.

Deze overdenkingen zullen de verspreiding van het Saint-Simonismus regt doen wederaren, alle vrees verdrijven, en doen inzien, dat wij, al stelt men ons Vaderland op eenen lageren trap van Beschaving, onze bemoeijingen niet vruchteloos zullen aanwenden, en dat de zaden van het *grootte herscheppingswerk*, zooals wij die strooijen, ontkiemen en eenmaal (dit waarborgt ons ons *geloof*) overvloedige vruchten voortbrengen zullen.

Hiernevensgaande 12 Exemplaren van ons *derde* werkje: *het Nieuwe Christendom*; in geval UE. meerdere Exemplaren goed wenscht te plaatsen, (vooral naar *Vriesland* en *Groningen*⁵⁸) kan UE., tot verkrijging derzelve, U *schriftelijk* vervoegen bij P. Putters⁵⁹ (G.V.) St. Jacobstraat te Rotterdam.

57. Waarschijnlijk doelt Van der Voo hier op de geschriften van De Lamennais, De Montalembert, Lacordaire en andere medewerkers van het in 1832 door de paus in de encyclyek Mirari Vos veroordeelde blad *L'Avenir*.

58. Vergelijk het postscriptum bij de brief van april 1834.

59. Over deze Putters is mij niets naders bekend.

Het beletsel, dat vroeger bestond, om, volgens UE. aanzoek eens met mij over het bewuste onderwerp te komen spreken, is bijna weggenomen; na voortgezette briefwisseling zoude ik thans volgaarne aan UE. verlangen voldoen.

Intusschen na UE. ook deze verzending aangeboden en aanbevolen te hebben, heb ik het genoeg mij, schoon nog onbekend, te noemen

UwEd. Dienstw. en Ond. Dr.
G.V. -

5. Rotterdam, 6 juli 1835. Aan Tydeman.

La Philosophie est évidemment la recherche de la Religion. La Religion est le lien qui unit l'homme au monde en Dieu. Le mal nait de l'ignorance du bien.

Hoog Geleerde Heer,

Afwezigheid heeft mij belet, om UE. eerder op UE. letteren van den 2 dezer, die mij met de bijgaande stukken zeer welkom waren, te antwoorden. Zeer streelend toch was voor mij, op nieuw van UE. te mogen vernemen, dat UE. weder gaarne aan het oogmerk der verzending heeft willen voldoen; hiermede toch bevredigt UE. de grootste mijner wenschen. Van mijnen kant wil ik dan ook thans aan uw meermalen geuit verlangen gehoor geven en mij geheel aan UE. bekend maken; ware UE. tenvolle overtuigd van de talrijke opofferingen, die ik mij vrijwillig, zelfs in drukkende en behoeftige omstandigheden, ten gevalle van de verspreiding der Saint-Simoniaansche Leer getroost heb, UE. zoude volgaarne de tot heden gehouden *anonimiteit* billijken en mij tevens *volkomen* verontschuldigen, dat ik vroeger, hoezeer ik zulks ook wenschte, UE. niet heb *kunnen* ontvangen. Thans zijn, Gode zij dank, die omstandigheden eenigzins gelouterd, doch het is, desniettemin, heden op UE. dringend en herhaald verzoek, dat ik daartoe, *individueel*, mits op UE. discretie rekenende, kan besluiten. 'Wij vreezen geene publiciteit hoegenaamd, maar wij zoeken die ook niet'. Ik zal dan ook niet langer op dit punt aanhouden en mij liever bij gewigtiger onderwerpen bepalen dan onze *personen*; welke ook de maatstaf zij, die UE. volgt tot het maken der parallel tusschen de *Nederlandsche* Saint-Simonianen in vergelijking met de *Hernhutters* en de *Nieuwelichters* (!)⁶⁰ is mij onbekend; en wat UE. onder de *pia vota* rangschikt of hoe UE. de door UE. hooggeachte 'Standvastigheid' met de soms zoo gevaarlijke *idée fixe* verwart, dat is, hoe UE. kan overeenbrengen, dat hij die aan eene *onafgebrokene en steeds voortdurende volmaking* geloofd en die aan dit begrip al de veranderingen in denken en doen verschuldigd is, hoe deze *Novateur*, die geen *Stationair* wil zijn, zich in een bepaald en onveranderlijk dwaalbegrip onherroepelijk zou verdiepen, dit een en ander is mij even duister; geen Sektengeest bezielt ons, want deze loopt uit op *verwerping* en *afscheiding* van het bestaande, en immers met liefde gaan wij alle partijen tegemoet, zonder onze beginselen op te dringen, en al stappen wij over

60. Tydeman stond ook met de destijds zo verguisde Nieuwelichters in contact. Volgens de Nieuwlichtster Maria Leer zou de koning omstreeks 1833 op voorspraak van Tydeman enkele jonge Nieuwelichters vrijgesteld hebben van het dragen van wapenen: MARANG, *op. cit.*, 111-112

de *Stelsels* heen, waarop zij soms zich zoo blind op bloote bewoordingen verlaten, zoo billijken wij nogtans hare tegenstrijdige pogingen als uit even wettige gevoelens voort-spruitende. Wat zoude UE. dus van mij, bij een *mondgesprek* kunnen verwachten; meent niet, Hoog-Geleerde Heer, dat ik, *ongeleeterde* mij vermete UE. in dergelijk geval iets te *kunnen* leeren; het eenige verschil zou tusschen ons bij eene bijeenkomst gelegen zijn in eene *zeer hooge geleerdheid* en een eenvoudig, onderscheidend *godsdienstig Geloof*, welk laatste *alleen* geëvenredigd kan zijn naar de *zedelijke* denkbeelden, die wij nopens *God* koesteren en naar de wijze, waarop wij, in verband met dat hoofdpunt, ons den aard en de ontwikkeling des menschdoms voorstellen; en ziedaar *alles*. Overigens heeft ons, helaas! de droevige ondervinding, in de laatste tijden, zelfs in het belang der gekroonde hoofden, geleerd, hoe weinig *beslissend* conferentiën zijn, daar, waar alles aankomt op het *hart* en de innige, individueele overtuiging; ook is het mij moeilijk iemand op *onbepaalde* uren te ontvangen, dewijl mijne bezigheden van tijd tot tijd zeer uiteenlopend en *onzeker* zijn; ook schiedt er van den tijd, dien ik moet aanwenden, om voor vrouw en kinderen den kost te verdienen zeer weinig over en het is slechts in *Snipperuurtjes*, dat ik mij met mijne geliefkoosde bezigheid, het *vertalen* der Saint-Simoniaansche werken, de verzending derzelve en de *Correspondentie* dienaangaande kan onledig houden; zelden vindt men mij thuis tot dat einde dan des morgens voor 7, des middags tusschen 2 en 3 en s'avonds laat. Om derhalve eene andere mogelijke mislukking van uw plan, voorloopig te gemoet te komen, of in geval UE. na den 12 dezer, mij volgens uw voornemen, op onderstaand adres, met een bezoek te vereeren en alsdan het gesprek en de kennismaking zooveel mogelijk te bekorten, zoo zend ik UE. nevensgaande een afschrift van eene *Saint-Simoniaansche Geloofsbelijdenis*⁶¹ zooals ik die dezer dagen gebruikt heb. UE. zal immers daardoor, voorloopig nader met mijne beginselen en bedoelingen en ik alzo van herhaling bevrijd zijn. Wat UE. betreft nog dit: 'wij zijn minder geneigd om menschen, die tegen ons en onze leer zijn, te ontvangen, dan wel diegenen, die ons Geloof en overtuiging zijn toegedaan'; want het *veroordeel* is dezer dagen nog groot en wij *moeten* alles vermijden, wat aan hetzelfde nieuw voedsel zou kunnen geven en zie hiermede dan ook de reden *onzer anonimiteit* tot op heden ontvouwd.

Den 7 Julij des morgens.

Ik vervolg den gisteren avond begonnen brief. Nog een woord over de *pia vota*: Niets is voor den mensch onmogelijk, zoodra hij het wensch; God, de *oneindige*, heeft geen' enkelen ijdel wensch in zijn Schepsel, in den mensch gelegd, doch, wel te verstaan, dat het *eindige* het oneindige niet kan bevatten; zoolang als *alle* menschen nog onder de *feilbare* behooren, zal het *antagonismus pia vota* erkennen, in *edelmoedige*, *weldadige* en *standvastige* pogingen, die het Geluk des Menschdoms beoogen. Hiernevens nog een *fransch* werkje ter inzage, en waarvan ik UE. inzonderheid de 5 *discours* en de *Lettres sur la Religion* etc. ter lezing aanbeveel⁶². Verder zou ik de herhaalde Lezing van de drie u toegezondene werkjes, het *Iets*, het *Woord* en het *Nieuwe Christendom* goed vinden; *de mensch toch ziet niet alles in eens*; ik zend UE. van dit laatste nog 3 exempl. omdat UE. er vroeger ook 15 in het geheel ontvangen heeft. Wat het *Épître aux Saint-Simoniens* aangaat; ik heb hetzelfde gelezen als eene slechte, ironisch-critische Satire, die te gelijk ook alle andere godsdiensten hekelt, maar *bovenal* bewijst, dat deszelfs schrijver weinig

61. Misschien is dit de in 1840 gedrukte 'geloofsbelijdenis' van Van der Voo.

62. De identiteit van deze geschriften en van het even verder vermelde *Épître aux Saint-Simoniens* heb ik niet kunnen achterhalen. De literatuur rond het Saint-Simonisme is nog steeds zeer onvolledig beschreven.

bekend is geweest met de Saint-Simoniaansche Leer; het nevensgaande (Les foux) van den beruchten *Volkszanger, Beranger*⁶³, verdient als zoodanig betere plaats; ik zal geenszins de moeite nemen, om al de ongerijmdheden en valsche stellingen van het *Épître* op te sommen; tot dat einde toch zond UE. het niet. Slechts de vier *laatste* regels wil ik, als zijnde de slotsom zijner redenering, de *conclusie*, tegenspreken. Er wordt gezegd:

Tout ce plan, tout ce voeu tout ce dogme est chrétien (!?!)
 Hors de ces vérités le monde n'attend rien (*rien?* Grand Dieu!)
 Mais ce noble avenir dont votre Esprit s' enivre,
 Pillards de Jésus-Christ! - Est promis dans son livre.

Voorzeker zouden de Joden, zij hadden toch daartoe hetzelfde regt, bijna op dezelfde wijze, tegen het Christendom hebben kunnen uitvaren, omdat hetzelve ook *schijnbaar* hunne van *Godzelven op Sinai geschonkene wet* kwam vernietigen, dewijl het Christendom het *Judaïsmus* toch kwam vervangen gelijk vroeger het Jodendom het *veelgodendom*, en zooals ook werkelijk geschied is, want er stond geschreven, *dat de wet slechts eene schaduw was der toekomstige goederen*; en zou de *geleerde* Apostel *Paulus* zonder wien het Christendom welligt in deszelfs geboorte zoude schipbreuk geleden hebben, zou die voortreffelijke Man, *vóór zijne oogen geopend* waren, in *zijne* taal, den Christen van *zijn*en tijd, de beteekenis van het boven aangehaalde vierregelig slot des schimpdichts, omgekeerd, niet aldus hebben kunnen toespreken:

Tout ce plan, tout ce voeu, tout ce dogme *n'est pas bien*
 Hors de la Loi de Dieu le monde n'attend rien;
 Mais votre *pdle* avenir, dont votre *Esprit* s'enivre
 Pillards du grand Moïse! . . Est compris dans son livre.

En heden, nu men in de Synagoog noch *godsdienst noch Priesters*, in de kerk *Priesters* zonder *Godsdienst* en in den Tempel, eene *Godsdienst zonder Priester* aantreft, terwijl *Saint-Simon Priesters en Godsdienst* heeft aangekondigd, nu ook zien wij vooral in Frankrijk onder de gestrengste filosofen en de soi-disant Christenen *des Pillards*, die terwijl zij *Saint-Simon* verguizen, met deszelfs formules pronken; doch die invloed is vooral voor ons Saint-Simonianen opmerkelijk, dewijl wij ons oog gevestigd houden op eene *geheel nieuwe maatschappij* even gelijk de verstandige Christen zulks deed of behoorde te doen. Vergelijk den grootsten uitlegkundige onzes vaderlands, den voortreffelijken *van der Palm*, in zijne boeken des ouden en Nieuwen verbonds, Matth. 24 (noot 2), waar duidelijk gezegd wordt, dat de Christenen door de toekomst van Christus in zijn Rijk verstaan moesten eene *nieuwe maatschappelijke orde van zaken*⁶⁴; en waarom zouden wij hier dan een oogenblik aan twifelen, wij, die in de *onophoudelijke volmaakbaarheid* gelooven, wij die gelooven, dat elke vordering van het Menschelijke geslacht eenen gevoeligen weerklank vindt in de uiterste oorden en zich al groeiende en bloeiende van oord tot oord verspreidt even gelijk de beweging door een steentje in het midden van een meer geworpen, veroorzaakt, de gansche oppervlakte des waters al zachter en zachter beroert, tot dat dezelve eindelijk aan den oever een' zachten dood vindt; wij eindelijk,

63. Zie hierboven noot 44.

64. J. H. VAN DER PALM, *Bijbel, bevattende alle de boeken des Ouden en Nieuwen Verbonds*, 3 dln, III (Leyden, 1830) 40 en 41 noot 2.

die gelooven, dat de *gouden eeuw*, welke eene blinde overlevering in het verledene geplaast heeft, in de toekomst ligt! Hoe zouden wij aan dezelve kunnen twijfelen en nog langer de aarde, die schoone verblijfplaats voor ons, menschen, waar Gods liefde ons kennelijk wordt verkondigd, als een tranendal beschouwen!

Als tegenhanger van dit hekeldicht, heb ik de Eer UE. eene *refutatie* van den Kundigen *Ingenier Fournel*⁶⁵, ter lezing aan te bieden; het doet mij leed, UE. hetzelfde binnen de veertien dagen te moeten terug verzoeken; als dan heb ik het voor eenige tijd noodig; evenwel UE. behoeft er slechts te lezen van pag. 1-30 en verder weder tot 60, eindelijk van pag. 131-132. Het andere fransche werkje kan UE. een paar weken langer houden. *Le Semeur*⁶⁶ is bij ons bekend.

Na mij in UE. goedgunstig aandenken aanbevolen te hebben, koester ik de gegronde hoop, dat meer tijd mij, bij eene volgende gelegenheid, in staat zal stellen, om UE. over sommige punten uitgebreider te schrijven. Geloof mij intusschen,

Hoog Geleerde Heer
UwEd. Dienstw. en onderdanige Dr.
G. W. van der Voo
2e Schielaan No 27.

P.S. Thans reeds eenen geruimen tijd buiten de poort wonende zoo vindt ik mij bij voortdoring verplicht, om met het mijne, tevens een ander adres op te geven; weshalve het vorige behoud: P. Putters (G.V.) St. Jacobstraat.

65. De Franse ingenieur Henri Fournel behoorde tot de naaste medewerkers van Enfantin. Van zijn hand verscheen: H. FOURNEL, *Bibliographie saint-simonienne. De 1802 au 31 décembre 1832* (Paris, 1833). Het blijkt echter noch uit deze bibliografie, noch uit die van Walch op welk verweerschrift van Fournel Van der Voo hier doelt.

66. *Le Semeur, journal religieux, politique, philosophique et littéraire* was een tijdschrift voor de Franse protestanten, dat van 1831 tot 1850 te Parijs verscheen.

De betekenis van het Vlaams-nationalisme (1918-1940)

Naar aanleiding van twee recente publikaties

M. DE VROEDE

In 1969 is de tweede editie verschenen van A. W. Willemsens boek over het Vlaams-nationalisme¹ en kwam tevens, van de hand van H. J. Elias, een geschiedenis van de Vlaamse Beweging in de jaren 1914-1939 (in feite 1940) van de pers².

Omgerekend naar lettertype en bladspiegel van de eerste druk, is het boek van Willemsen met ongeveer honderd bladzijden vermeerderd. De uitbreiding van de omvang ligt in de inleiding, die een overzicht geeft van de Vlaamse Beweging vóór 1914, in de eveneens herschreven slotbeschouwing en in de ingrijpende wijziging van diverse gedeelten van de uiteenzetting. Op tal van plaatsen werden nieuwe gegevens toegevoegd, terwijl anderdeels de meeste voetnoten uit de eerste druk, voor zover ze tot het verhaal konden worden gerekend, thans in de uiteenzetting zelf werden opgenomen. De nieuwe gegevens zijn gedeeltelijk het resultaat van nader archiefonderzoek³, maar werden vooral geput uit de literatuur die sedert de eerste editie ter beschikking was gekomen, literatuur die systematisch werd verwerkt. Bovendien heeft Willemsen rekening gehouden met de kritiek die op die eerste editie was uitgebracht⁴, wat tot wijziging of duidelijker formulering van enkele alinea's en conclusies heeft geleid. De tweede druk verschilt dus aanzienlijk van de eerste. Wellicht kan men thans nog een enkele onnauwkeurigheid aantreffen⁵, maar dat doet geen afbreuk aan het geheel. Willemsens boek werd terecht gunstig ontvangen. De tweede editie was verantwoord en vervult de verwachtingen.

De stof kreeg niet alleen een uitvoeriger behandeling, maar ze werd ook anders gestructureerd. Na de bladzijden over de Vlaamse Beweging en het Vlaams-nationalisme tijdens de Eerste Wereldoorlog, wordt de periode 1918-1940 in drie verdeeld, i.p.v. in twee, zoals in de eerste druk. Tussen 1918-1929 en 1933-1940 worden de jaren 1929-1933 thans apart beschouwd, als overgangsjaren in de evolutie van het Vlaams-nationalisme. Al komen, zoals Willemsen zelf aanstipt, als gevolg daarvan overlappingen en herhalingen voor, toch blijkt de huidige structuur van het werk beter te zijn.

Willemsen heeft ook thans het Vlaams-nationalisme tijdens de Tweede Wereldoorlog niet in zijn betoog betrokken, evenmin als de ontwikkeling nadien. Juist die ontwikkeling, meer bepaald sedert 1958, toen de eerste druk van de pers kwam, blijkt nochtans de kijk van de auteur op het Vlaams-nationalisme tussen de twee wereldoorlogen enigszins te

1. A. W. WILLEMSEN, *Het Vlaams-nationalisme. De geschiedenis van de jaren 1914-1940* (Utrecht, Uitgeverij Ambo, 1969², eerste druk: 1958).

2. H. J. ELIAS, *Vijftwintig jaar Vlaamse Beweging 1914 j 1939*, 4 dln. (Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel, 1969, coll. Mens en Tijd).

3. Met name van enkele persoonlijke archieven, waaronder dat van Robrecht de Smet het belangrijkste was.

4. Vooral met die van H. VAN WERVEKE, 'De geschiedenis van het Vlaams-nationalisme, naar aanleiding van een onlangs verschenen studie', *De Vlaamse Gids*, XLIV (1960) 65-76. Opgenomen in: Idem, *Langs Cléo's paden* (Brugge, 1969, uitg. v.h. Willemsfonds, nr. 209) 143-158.

5. Zo wordt b.v. op p. 251 E. Vandervelde ten onrechte genoemd als een der ondertekenaars van het 'Compromis des Belges'.